

Az „Iszfaháni kódex”, avagy a történelemhamisítás egy magyar példája

(*A történelmi hamisítások általános motivációi*) Hogyan lehet történelmet hamisítani? A történelmi események, írásos források, régészeti leletek eredetitől eltérő megmásításával, vagy hamisítványok létrehozásával. Hamisítás mindig is létezett, s vélhető, hogy sajnos a jövőben is elő fog fordulni. Némelyikre fény derül, míg mások rejtve maradnak. Igazolható, hogy a történelem kerekének forgását már az ókortól a háborúk és csaták győztesei irányították. Ismert a régi mondás: „*a történelmet mindig a győztesek írják*” (írták és írni fogják). Talán ennek mentén kezdődött a történelem hamisítása, mely évezredek alatt különféle körülmények által befolyásolva nyilvánult meg. Ennek fő motivációi gyakran átfedik egymást, de lehet egészen eltérő eredője is. A történelmi események és az írott források hamisítása mögött mindig birodalmi, állami, politikai, vagy magán érdekek állnak. Ezekben belül előfordulhat, hogy egy érintett népről, csoportról, személyről, valamely eseményről alkotott kedvezőtlen, vagy éppen kedvező kép kialakításának szándéka lappang. Némely esetben a félrevezetést élvező, már-már beteges szándék is fennállhat.

A hamisításokat gyakran többféle érdek motiválja. Hosszan lehetne sorolni példákat az egyetemes történelemből, ahol az emlékezetes csaták, hadjáratok kimenetelét nem a valóságnak megfelelően tüntették fel a szembenálló felek uralkodói, vagy éppen részrehajlóan jegyezték fel a történetírók.¹ Némileg más a helyzet az előzőekhez több átfedéssel kötődő, de mégis *magánkezdeményű* hamisításokkal. Ezek ugyan szintén egy nép, esetleg annak nagyobb csoportjának vélt vagy valós érdekei mentén keletkeznek, *ám kizárólag egyéni ötletből sarjadnak ki*, talán a sajátos lelkialkat megnyilvánulásaként. Ide sorolható a Szt. Istvánnak tulajdonított, rovásírást tiltó-üldöző „rendelet,” és az eredetiség tekintetében erősen kérdéses I. András (Endre) korabeli „nyelvemlék-ima”, vagy – számos más hamisítás mellett – éppen jelen cikk tárgya, az „*Iszfaháni kódex*”.

(*Az „Iszfaháni kódex” megjelenése és elhíresülése a köztudatban.*) Az „Iszfaháni kódex” felbukkanásának körülményei viszonylag röviden összefoglalhatóak, míg ennek a köztudatba való beépülése több mint tíz évre tekint vissza, s lényegében máig figyelemmel követhető. Az is bizonyosra vehető, hogy az érdeklődés még jó darabig tartani fog, annak ellenére, hogy már több cáfolat megjelent hozzáértő szakemberek tollából.

A „kódex” (újabb) „megtalálója”, pontosabban kitalálója, az egyébként igen művelt és képzett, részben örmény származású, néhai dr. Detre Csaba (geológus, filozófus). Brezsnnyánszky Károly nekrológja szerint örmény nyelv- és történelem szakos diplomával is rendelkezett.² Detre a „kódex” állítólagos korábbi „felfedezőjére,” Schütz Ödön (1916–1999) turkológus-armenológusra hivatkozva indította útjára a legendát. Detre hivatkozott még Schütz tanítványára, Verzár Istvánra és Mándoky Kongur István turkológusra (de később más nevek is felbukkantak).³ Az állítólag hunnak mondott nyelvi elemeket tartalmazó forrás meglepetésként robbant be a köztudatba. Nem is csoda, hogy az „Iszfaháni kódex” felbukkanásának idején a laikus érdeklődők mellett mindazon magyar őstörténet-kutatással foglalkozó szakemberek, akik az antik lovasnépek és a magyarság eredete közt kapcsolatot látnak, némi gyanakvással ugyan, de mégis többé-kevésbé komolyan vették az erről szóló híradásokat. Bármennyire sajnálatos, de utólag

mégis illik bevallani, hogy „első nekifutásra” e sorok írójának is rokonszenvesnek tűnt a dolog. Mi tagadás, lehetségesnek tartottam (tartottuk) a „kódex” létezését. Van azonban néhány semmiképp sem megkerülhető tényező, melyek mindent felülírnak: a becület, a tudomány és az igazság keresése. Jó néhányan elhatároztuk, hogy lehetőségeinkhez képest igyekszünk utánajárni ennek. S ami fontos, hogy így döntöttek az iranista és armenista szaktekintélyek is. Ebből adódóan idő haladtával gyökeresen megváltozott a véleményünk.

Arról nincsenek megbízható ismeretek, hogy a „kódex”-téma pontosan mikor bukkant fel először előadás és írott cikk formájában. A határozottan megragadható korai előfordulásai 2002-ből és 2003-ból ismeretesek.⁴ Léteznek itt-ott korábbi adatok is, ám ezek ellenőrizhetetlenek és bizonytalanok. Ezt megelőzően szóbeszéd formájában, már korábban is suttoztak erről (és ezzel együtt bizonyos, ugyancsak hun vonatkozású „Krétaí kódexről” is, ez utóbbival nem foglalkozom). Később aztán folyamatosan több helyütt megjelent a „kódexes” anyag különféle fórumokon előadások alkalmával és írott változatokban is, azonos, vagy hasonló tartalommal. Mindez időről időre visszatérve tovább kísért az interneten.

(Az „Iszfaháni kódex” történeti és különféle nyelveket érintő, néhány kiragadott problémája) Az „Iszfaháni kódex”-ötletből táplálkozó Detre-féle írásvariánsok lényege, a hun–magyar kapcsolat bizonyítása. Maga a szándék semmiképp sem elítélendő, ha a bizonyítás elfogadható, helyes és tudományos érvekkel alátámasztva történne, de legalábbis hihető feltételezés keretei közt menne végbe, *nem pedig csalás és hamisítás köntösében jelenne meg*. Detre munkáiban a hun–magyar összefüggések két részletben bontakoznak ki.

A legtöbbet hivatkozott munkában – az állítólagos örmény szövegek alapján – először földrajzi, történeti és néprajzi (vallási) adatokkal szembesülünk. Nem tudni, hogy ezeket honnan szedte a szerző, mert jórészt lehetséges, de ellenőrizhetetlen általánosságokról, illetve az antik lovasnépekre jellemző sajátosságokról van szó. A történeti és nyelvi stb. vonatkozások közül a szakemberek – de az ehhez kicsit konyitók is – több adatról hamar felismerik a szerző hozzá nem értő ferdtéseit, és (más műkedvelők fantáziája nyomán haladó) meseköltését, melyek egyaránt jelzik a csalás tényét. Hosszú értekezés helyett ezekből csak néhány, egymással összefüggő történeti és nyelvi adatot, köztük elnevezéseket, illetve neveket emelek ki.

Ilyen a hunok korai története és időszámításuk kezdete, melyet Detre egy minden bizonnyal maga költötte, megmosolyogtató mese keretében írt le. *„A Nagy Lófejű fejedelem (Luvpəhəj Madü, valószínűleg a hun időszámítás kezdete, Kr. e. 5500-5000 körüli időre tehetjük [...]) születése előtt 22 680 évvel az ősi hunok [...] egy része megunt a fekete emberek uralmát, és átkelt a hegyszoroson. [...] A feketék nem tudták a hunokat üldözni. Az északi területeken a hunok megint fekete emberekbe ütköztek, akiket legyőztek [...]. Észak felé továbbmenve már nem találtak embereket, hanem hatalmas lakatlan területeket, amelyeket ők laktak be először. Az észak felé továbbhaladásuknak a Jeges Birodalom határa állta útját. Innen kelet és dél felé törtek elő, míg a Nagy Lófejű fejedelem, aki félig ló, félig ember volt, meghódította [...] az erdőket lovait [...], embereket ültetett rájuk, s így velük lerohanta a keleti erdőmentes pusztákat. Átkelt a Tüzes Hegységen (Tesjaghild, vö. Kaukázus), bevonult a két párhuzamosan futó bővizű folyó közé, ahol igen békés, és szolgálatra kész népet talált. Itt e néppel egyesülve megalapította az Ősi Allamot. Itt a Lófejű utódai 2520 évig uralkodtak [...], mígnem [...] az Ősi Állam szét-esett sok kis részre. A Lófejű öccse, a Megállíthatatlan Lovas fejedelem a végtelen füves területeket, erdőket hódította meg. Ő hozta létre a Nagy Hun Szövetséget [...].”⁵*

Nem kívánom részletesen elemezni ezt a képzelt, hihetetlen hun őstörténetet és ennek kiragadott részletét, de megjegyzem, hogy az antik lovasnépek utódainak legendaiban sehol nem találunk lófejú fejedelmet. Léteznek mitikus állat-ösök, s ábrázolásaikon különféle állatokból összetevődő, sőt, ember-állat keveréklények, de olyan – különös-képp fejedelem –, amiről Detre tudósít nincs. S vajon, miféle hunokon uralkodó, majd őket üldöző fekete emberekről szól a rege? Ennek sincs sehol hagyománya. S honnan jöttek a hunok, miféle sötétbőrűek által lakott tájról? Afrikából? Indiából? Lám, Detre ennek magyaroztatát már nem lelte fel a „kódexben”. Csak az a csoda, hogy maguk a hunok nem feketedtek meg ott, ahonnan jöttek.⁶ S közben micsoda utakat tettek meg! Mezopotámiát sem kerülték el, rábukkanva az ottani szolgálalelkületű, ki tudja, kifélemiféle népre!⁷ Bizony, magasan ívelő történet ez. De ne gondoljuk, hogy itt csupán merő véletlennel állunk szemben. Aki ismeri a másféle, tudákos (alternatív) őstörténeti irodalmat, hamar felfedezi, hogy Detre hun története és a fantasztikus magyar őstörténeti irodalom jó néhány „gyöngyszeme”, köztük az *Arvisurák*⁸ közt tagadhatatlan a többszálú átfedés. Detre – többek közt – ugyanazt a hibát követte el, mint az Arvisurák szerzője és más dilettánsok. Egy nép történetében nem tanácsos tízezer években gondolkodni, ha hiányoznak az ehhez szükséges adatok és megfelelő érvek. Mivel Detre a haláláig nem mutatott be meggyőző bizonyítékot a történeti forrásként elhíresült „kódex” létezését illetően, így a hun történet, valamint az ehhez kapcsolódó egyéb részletek elfogadhatatlanok.

Azon is érdemes elgondolkodni, hogy miként maradhatott fenn a „kódex” történeti hagyománya? A legrégebbi írások hozzávetőleg a Kr. e. IV. évezred táján jöttek létre Mezopotámiában és Egyiptomban. Csak az a kérdés, hogy a hunok mikortól írtak? Nincs a világon az a tudós, aki ezt megmondaná. Amit ma bizonyosan tudunk a feljegyzések nyomán, az a hunok *xiongnu* (hszjun[g]nu) néven való előfordulása, illetve elődnépeik nevének említése.⁹ Az pedig még súlyosabb kérdés, hogy írás híján, pusztán szószájhagyomány alapján hogy sikerült Kr. e. 22 680-tól (!) az „Iszfaháni kódexig” történetiséget fenntartani, illetve annak legendás hagyományait megőrizni? Nyilván sehogymert ez maga a lehetetlenség. Továbbá, honnan lehet tudni azt, hogy Kr. e. előtt 22 680-ban mi történt a hunok háza táján? S ez a pontos dátum miként került be a Kr. u. 500 körül keletkezett „kódexbe”? Ez pedig igen kényes probléma, mert időközben Jézus Krisztus születési idejének megítélése is változott. Bár jól tudjuk az időszámítás létrejöttének körülményeit, de talán nem árt egy mondatban felidézni. *Dionysius Exiguus* római apát (cca. 470–544) valószínűleg már éltesebben, jócskán a Kr. u. VI. században állapította meg (tévesen) Krisztus születési idejét,¹⁰ és javasolta az ettől való időszámítást. Mindezeket figyelembe véve, vajon utólag ki, és hogyan számította ki a Lófejú fejedelem születését, s a megelőző 22 680 évet? A hunok? S honnan tudta ezt a „kódex” állítólagos örmény írója? A hunoktól, akik erről nyilván nem is hallottak? Dehogymert. Nincs bizony itt „kódex”, sem ebből leszürrhető hun történeti hagyomány, sem pedig örmény feljegyző. Alighanem csakis Detre ludas a dologban, akinek a fejében megszületett a látszólagos (virtuális) „kódex” ötlete.

De vizsgáljuk csak tovább a dolgokat, immár a kínai szavak oldaláról. Lássuk a hunok elnevezését (A hunok vallása című fejezetben), melyet Detre az általa vélt *’sonju’* kiejtésnek megfelelően – zárójelben ugyan, de – teljesen rosszul írt le, az általa örménynek jelzett (grabar) szövegből (mármint, ha valóban onnan írta volna).¹¹ Először is: hogy kerül egy örmény betűkkel lejegyzett hun szövegbe kínai, vagy inkább kínait utánzó szó, különösen a hunok nevére vonatkozóan? A hunok biztosan nem *’sonjunak’* nevezték magukat. Az sem hihető, hogy örmény szöveg kínai szavas betoldásról lenne szó,

hiszen szinte kizárt, hogy egy esetleges örmény lejegyző ismerte volna a hunok kínai nevét. Detre barátunk egyszerűen elszólta/elírta magát, hiszen az előző, a hunok történetét érintő fejezetben a hunok nevét – sajátos átírásban – „*chun*” formában közölte.¹²

Hogy mi lappanghat e mögött? Két lehetőség adódik. Esetleg elképzelhető, hogy Detre a kínai ismereteinek fitogtatása közben, a rosszul leírt *šonju* szót a *šhanyu* (sanjü=fejedelem) szóval keverte össze, illetve vélte a hunok nevének. Jóval inkább arról lehet szó, hogy a kínai nyelvről semmit nem tudó Detre valamiféle pontatlan olvasás, vagy hallomás után felcserélte a hangzókat (nyilván abban bízva, hogy az olvasó úgy sem ért hozzá). A hunokra alkalmazott kínai szó (a ma elvárható) *pinyin* átírása *xiongnu* (már említett, megközelítően helyes kiejtése *hszjun(g)nu*, ahol a 'g' hangot elnyelve nem ejtik ki). A „kódexből” származó és a hunok elnevezését jelölő fonetikus *šonju* tehát kínaiul érthetetlen, és egyszerűen helytelen fordítása a helyes *hszjun(g)nu* kiejtésű szónak.

Van azonban itt más is. A „kódex” (vagyis Detre) szerint a hunok nagyfejedelemének az elnevezése *'Madü'*, melyet „*Nagy Uralkodó*” jelentéssel fordított le magyarra, de ez sem egyértelmű.¹³ Ezúttal is egy kínai szó, azaz egy hun uralkodó (főfejedelem) kínaiul feljegyzett nevének rossz átírásával és még rosszabb fordításával állunk szemben. Nem nehéz ráismerni *Maodun* (Maotun, másutt: *Modu* [Motu], *Mode* [Mote]) nevére, aki *Touban/Touman* fia volt.¹⁴ Ha a különbözően lejegyzett változatokból a *Modu* (Motu) alakot emeljük ki, máris látható a hasonlóság a Detre-féle *'Madü'*-vel. Csakhogy a hasonlóság nem jelent azonosságot, különösen a kínai szavak esetében. Ráadásul a *Modu* egy kínaiul lejegyzett személynév, és nem pedig a mindenkorai hun főfejedelemre általánosan alkalmazott magas rangot jelöli, ahogy azt Detre gondolta (arról sem volt fogalma, hogy a latin betűs *pinyin* átírás 'd' betűjét 't'-nek kell ejteni). Az uralkodói címét ugyanis a – már imént szóba hozott – *shanyu* (sanjü), másutt *chanyu* (csanjü) szóval fejezik ki. A *'Madü'*-nek és a helyesen írt *Modu* változatnak (melyeket Detre összevissza kevert) egyaránt nincs köze a „*Nagy Uralkodó*” tartalomhoz. A magyar 'nagy' szó kínaiul egyébként is 'dà' (tá). A *Maodun/Modu* (Maotun/Motu) nevet pedig a régi kínaiából 'bátor' jelentéssel fordították magyarra.¹⁵ Végezetül sem a *'Madü'*, sem a *Modu* nem hozható kapcsolatba a 'lófejű' jelentéssel. A 'ló' kínaiul 'mǎ', de a szóalaknak – mint minden kínai szónak – önmagában több jelentése is van, elsősorban a hangsúly, a kiejtés, valamint egyéb tényezők vonatában. Itt legyen elég annyi, hogy a 'lófejű' kínaiul 'mǎtód' (máthót).

A hun történetet, valamint a kínai nyelvet is érintő problémák vázlatos ismertetését követően lássuk, hogy mely lényeges részleteket érdemes még megtudnunk magáról a „kódexről” és a hun nyelv rejtelméről. A legfontosabb tudnivalók már a 2003-as ismertető kiadványból is fényesen kiviláglanak. „*Schütz Ödön sok régi örmény nyelven írt szöveget feldolgozott és közreadott Örményországban. Ezek között szerepel két olyan kódex anyaga, amely a hunokról szól. Az egyik az Iszfaháni kódex, amely a Kr. u. 500 körüli időkben íródott. [...] az Iszfaháni Kódex eredeti, örményországi, Van-tó környéki rejtkehelyéről a 17. század első felében került jelenlegi helyére. Nagy Abbasz sahinsah szállíttatta, feltehetőleg örmény tanácsadói javaslatára, a Szurb Khács [Surb Xaç, Szent Kereszt, Cs. Gy.] örmény kolostor¹⁶ ősi kéziratárába. Jelenleg az Iráni Allam nemzeti kincsenek tekintti, amely státusz a Perzsiái Örmény Apostoli Egyház messzemenően akceptálja. A bemutatásra kerülő részletek a kódex eredeti egyes kigyűjtött szavait, nyelvtani alakzatait mutatják be, de nem tartalmazzak hosszabb szövegeket. [...] Az eddig feldolgozott anyag azt sugallja, hogy két nyelv van jelen, az egyik az alapnyelv, amelyik mind szókincsét mind pedig nyelvtanát tekintve besorolható a mai elnevezéssel finn-ugor-türk nagycsaládba, a másik pedig egy olyan nyelv, amely az előbbitől teljesen eltérő nyelvtani szerkezetű, szókincse is eltérő, szavaira többnyire jellemző a magánhangzó torlódás.*”¹⁷

Bár a „kódex” nyelvtani és más vonatkozásai is igen érdekesek (különös tekintettel a hunok kétféle nyelvére), de a hangsúly feltétlenül az állítólagos hun szavakon van. Ezek magyarral való hasonlósága néhol több mint látványos, másutt azonban azonoságokra is rábukkanunk. Ugyancsak meglehetősen sok szó azonos (vagy csaknem azonos), illetve átmenetet képez a török nyelvek szavaival, de némi meglepetésünkre még finn, sőt, örmény megfelelők is előfordulnak (utóbbiakra visszatérek). Ime, néhány a több tucat közül: „fej: *phe* [...], *agy, agyvelő* [...]: *ajke* [...], *kéz: kezi, szem: szöm* [...] *szümi* [...], *száj: szá(h)* [...], *áll (testrés): alje* [...], *szív: szerti* [...], *szeretet* [...]: *szertild* [...], *szerelem: szirünild* [...], *ér (vérér) iri, vér: veri* [finn, Cs. Gy.] [...], *talp: talba* [...], *apa: atha* [török: ata, {az apát a török a 'baba' szóval fejezi ki} Cs. Gy.] [...], *öcs: ecse* [...], *férj: peri* [...], *rokon: akrun* [török: akraba, Cs. Gy.] [...], *fehér: pé(j)r* [...], *fekete: phektej* [...], *pekté* [...], *íz (gusztus): iszte* [...], *szag: szaghul* [...], *víz: vezi* [...], *tenger: tengir* [...], *tengér* [...], *tó: tava* [...], *kutya: kutha* [...], *hal: kala* [finn: kala, török: balık, Cs. Gy.] [...], *madár: márti* [török: sirály, Cs. Gy.] [...], *sas: sas* [...], *bika: büka* [...], *ökör: üker* [...], *tehén: inke* [török: inek, Cs. Gy.] [...], *szarv: szo(a?)ru* [...], *sáska: sasaka* [...], *béka: beka* (török: bağa, Cs. Gy.) [...], *csalogány: bulbül* [török: bulbül, Cs. Gy.] [...],”¹⁸ stb.

Közbevetőleg feltétlenül említendő Nagy Kornél (armenista, történész) meglátása. „*A Detre Csaba által megjelentett szójegyzékben szép számmal találunk olyan örmény szavakat, amelyek a közleményben »hun nyelvűként« vannak számontartva, ami legalábbis elgondolkodtató. Ilyenek például: selan 'asztal' [...]; at'or 'szék' [...]; erku 'kettő', ikerk; psak 'korona' [...].*”¹⁹

Az „Iszfaháni kódex”, azaz Detre közlése alapján a hun és a magyar nyelv rokonsága kétségbevonhatatlan lenne. A kérdés az, hogy valóban így van-e? Mindennek döntő fontosságú kulcsa a hun nyelv ismerete lenne. Bármily sajnálatos, de a hunok nyelvéről (nyelveiről) mindmáig csak szerteágazó sejtések vannak, ám a teljes bizonyosság továbbra is várat magára.

(*Mit tudunk a hun nyelvről?*) Gyér adatokból kell kiindulnunk, mert a hun nyelvről vajmi keveset tudunk. Ami bizonyos, az Priszkosz rhetornak (Priscus Panites, *410 körül, †472 után), a Kelet-római-Birodalom követként Atilla (Attila) hun nagyfejedelem udvarában járt bizánci-görög diplomata, történetíró, valamint Jordanész (Iordanes, †553 után) gót és alán [?] származású történetíró feljegyzéseiből maradt ránk. Ez mindössze három közszó, de egyik sem lehet eredeti hun. Ezek Priszkosznál a 'medosz', és 'kamon'²⁰, Jordanésznél pedig a 'sztrava'.²¹ A 'medosz' görög torzítású szó, melyeket a legtöbben szlávnak²², illetve ismeretlen eredetűnek jeleznek, s vélhetően mézsört (méhsört) jelent, míg a 'kamon' kölesből, mások szerint árpából készült, ugyancsak sörítal. A 'sztrava' szláv, vagy elszlávósodott szó. A nyelvészek többségének álláspontja alapján halotti tort, vagy a toron fogyasztott italt jelenti.²³ Természetesen ismerünk más, főképp görög torzítású hun neveket is.²⁴ A hun nyelvvel kapcsolatosan és a tárgyunkhoz kapcsolódva örmény vonatkozásban igen fontos Nagy megállapítása: „[...] a klasszikus örmény nyelven író kütfők semmilyen információt nem szolgáltatottak a hunok által beszélt nyelvről [...]”²⁵

A hun nyelvvel többen foglalkoztak, s bár a feltételezések és eredmények néhol valószínűsíthetők vagy töprengésre készítők, de általában még bizonytalannak látszanak. Nem lehetetlen és egyben elgondolkodtató az a felvetés is, hogy a magyarság távol-keleti összetevőinek hagyatéka is tartalmazhat a magyar nyelvben hun szavakat, de itt is – László Gyulával szólva – csak a „termékeny bizonytalanság” talaján állunk.

A hun nyelvet általában – elsősorban türk-török kutatók és a mongol nyelvész, Ucsiraltu – a későbbi türk és mongol népek nyelveivel rokonítják, de a kiváló iranista Harmatta János – nem ok nélkül – felvetette az iráni nyelvi kapcsolatot is. Ismét mások feltételezése szerint, a történetük folytán a dél-szibériai tájaktól, Belső- és Közép-Ázsián, a Kaukázuson, Elő-Ázsián át mozgó vegyes etnikumú hunok közt az előtürk, valamint iráni etnikumok mellett korai magyar nyelvet beszélők is lehettek.

Nem zárható ki, hogy mindenkinek igaza van. A hun birodalomban többféle nyelvet beszéltek a fentiekén kívül is, de léteznie kellett valamely általánosan használt beszédformának is. Maga Priszkosz is erről tudósít: „Hiszen igaz, hogy ezek, mint vegyülék nép, szeretik használni a hun, a gót, akár pedig az ausóniai (latin) nyelvet [...]”.²⁶ Elképzelhető, hogy – a csatlakozott népek idiómáin túl – a hun nyelvek, vagy inkább a (rokon és más népszerűtevékből álló) hunok által beszélt nyelvváltozatoknak, dialektusoknak, esetleges közlekedő/közvetítő-keveréknyelv(ek)nek (?) eltérő arányban, de összefüggése lehetett az altáji, iráni és uráliként meghatározott nyelvekkel. Annál is inkább, mert az ezeket beszélők időtlen idők óta kapcsolatban voltak egymással, némelyek egy töről is fakadtak. Talán erre a következtetésre jutott Detre is, csak éppen az ennek érdekében létrehozott hamisítást kellett volna elkerülnie.

(*Mi lehet az igazság?*) Sokan rájöttek már arra, hogy az igazság – különösen a hihetőnek tűnő első benyomások alapján – gyakran nehezen, vagy alig különböztethető meg szövevényesen felépített, szerteágazóan kigyózó és általában utóbb folyamatosan bővülő hazugság(ok) halmazától. Képletesen szólva; az igazság szinte soha nem „fekete-fehér”. Kiderítése módfelett körülményes, mert több oldalról szemlélhető. Különösen így van ez a nagy horderejű, a köztudatba és a tudomány berkeibe egyaránt berobbanó, szenzációszámba menő „felfedezések” – többnyire történelemhamisítások – esetében. Az „Iszfaháni kódex” vonatkozásában is pontosan ez a helyzet. Többen, több szemszögből alapos körülményekkel vizsgálták a problémát, illetve az állítólagos mű létezésének valódiságát. Az igazság kiderítése ez esetben sem könnyű feladat – sőt, teljességében talán lehetetlen is –, de mégis megkísérlem az időközben felvetődött gyanúkat, valamint a legfontosabb tényeket és eredményeket összegezni.

(*Detre Csaba örmény irányultsága*) Az igazság célzatos firtatását talán ott érdemes kezdeni, hogy fel kell tenni egy kérdést. *Mi a helyzet Detre örmény irányultságával?* Nincs okunk abban kételkedni: Detre művelt, képzett, tudós elme volt. Életrajzából kiderül, hogy ezzel részben, de szervesen összefügg az örménység és az örmény kultúra iránti vonzódása is. Ez utóbbi tekintetében azonban némi aggály vetődik fel, mégpedig legalább két ponton. Az itt mutatkozó homályra fényt deríteni alapos és hosszadalmas utánjárást igényelne. Talán nem is feltétlenül szükséges ez, mert nem döntően fontos adatokról van szó. Aki kifejezetten és közelebről érdeklődik, s hajlandó időt, fáradságot áldozni erre, bizvást felderítheti. Jómagam beérem a halovány gyanú megfogalmazásával is.

Mindenekelőtt érdekes Detre (valamelyik felmenői ágon való?) örmény származása. Ez igaz lehet, de inkább felfogás kérdése. Mindenesetre Detre kifejezetten örménynek vallotta magát. Ez nem egyértelmű, hiszen más – köztük vélhetően magyar – elődei is lehettek. Inkább csupán az örmény vonal kihangsúlyozásáról van szó. Mindemellett az egész származás-kérdést (és szavahihetőségét) beárnyékolja a sulykot alaposan elvető, minden képzeletet felülmúló, példátlanul hihetetlen állítása. Jelesül az, hogy egyik levelében örmény őseit (vagy azok egy részét) az afrikai *punokra (!)*, illetve a *III. pun háború idejére* (Kr. e. 149–146) vezeti vissza, az Örményországba menekülést

és elörményesedés történetével tarkítva.²⁷ Jómagam nem kívánok kimerítően ezzel foglalkozni, de megjegyzem, hogy aligha van a földkerekségen ma élő ember, aki ilyen leszámazást hihető dokumentummal igazolni tudna.²⁸

Az égbekiáltó fantasztikumoktól függetlenül, nem vonom kétségbe Detre örménységét. Számomra csak az a furcsa, hogy az *örmény származás* miért éppen az „Iszfaháni kódex” kapcsán csúcsosodott ki igazán? Vélhetően azért, mert összefüggés van az örménysége és a hírhedett örmény „kódex” között. Vagyis, Detre örmény irányultsága *egyike lehet* azon indító okoknak, melyekből kiindulhatott a hamisítás ma már ellenőrizhetetlen ötlete, gondolata.

Detre itáliai örmény diplomájának körülményei is elgondolkodtatóak. Tudjuk, hogy ez irányú tanulmányait már meglelt férfikorában, Velencében folytatta (Ca' Foscari University of Venice?), ahol állítása szerint hároméves képzés után 1987-ben szerzett diplomát.²⁹ Csak az a kérdés, hogy amennyiben örményül akart tanulni és ebben a kultúrában bújárkodni, akkor mi szükség volt ehhez Velencébe utazni? Célját elérhette volna itthon is, hiszen – ha igaz – Schütz Ödönt már az 1970-es évektől jól ismerte, így képezhette volna magát az ő irányítása alatt. Schütz ugyanis 1957-től kezdve, lényegében megszaktítások nélkül, haláláig oktatott az egyetemen, mint azt egykori tanítványai, Krajcsír Piroska és Vásáry István is írják róla.³⁰ A hosszú életű tudós későn, 1987-ben vonult nyugdíjba. Detre mégis Velencét választotta. Vajon miért? Ez sem fog kiderülni. Az örmény képzettség ellentmondásos adata, hogy meghívásomra, a 2006. február 23-án, Pécsen tartott előadásán Schützöt professzorának vallotta, miközben nem itthon, hanem külföldön tanult armenisztikát.³¹ Sajnos, akkor még hittünk neki, ám tájékozódásunk nyomán hamarosan hiteltelenné vált. Örmény tanulmányairól már Schützöt sem kérdezhajtuk meg. Feltűnő, hogy Detre örmény és egyéb orientális vonatkozásban kizárólag már nem élő tudósokra és egyéb személyekre hivatkozott, akik már nem adhatnak választ semmire. Az biztos, hogy Detre három doktorátusa közül kettő létezik,³² de örmény vonatkozásával nem rendelkezett.

(*A kódexek fontosabb ismérvei*) Manapság a hozzá nem értők körében sűrűn előforduló tévedés, hogy mindenféle régi, különféle korokból származó irományt kódexnek neveznek, tekintet nélkül azok ismérveire, tulajdonságaira. A kódex (codex, caudex) latin szó, mely eredetileg 'fatörzs' jelentéssel bírt. Utóbb fából készült táblát is értettek alatta, melynek belső, viasszal bevont felére belekarcolt betűvel írtak. A viaszt később felváltotta a papirusztekercs, majd a papiruszlapok és a pergamen, melyekből lényegében létrejött az eleinte fatábla borítójú könyv. A könyv alakú kódex egyik legfőbb tulajdonsága az, hogy kézzel írott.

Az „Iszfaháni kódex” – ha létezne –, vajon megfelelne-e a kódexek általános és látható, külső ismérveinek? Ez már a kezdet kezdetén döntő kérdés lehetett volna. Azt, hogy kézzel írták, arra Detre is utalt. Ebből a szempontból tehát megfelelhetne egy igen fontos kitételnek, hiszen a nyomtatást csak a VIII. század táján találták fel Kínában.

Jellemző, hogy Detre az állítólagos „kódex” külső tulajdonságairól szinte semmit nem árult el. Közzétett munkájának változataiban egy helyütt említi, hogy „[...] egysegesen bekötött, külsőleg csakugyan kódexnek látszó iromány, melyet Magyarországon »Iszfaháni Kódex«-nek kereszteltek el. Terjedelme kb. 55 oldal.”³³

A leírás ismét hiteltelen, s ahogy mondani szokás, „több sebből vérzik”. Először is, az elhíresített és légből kapott „irományt” „Magyarországon” nem keresztelte el senki más, mint maga Detre. Ő előtte senki nem tudott erről. Továbbá, ha egy kutató ilyen hallatlanul értékes őstörténeti forrásra bukkan, úgy feltétlenül elvárható (lenne), hogy azt

alaposan megvizsgálja, ne csak felületesen tekintse meg. Tisztázni illett volna, hogy valóban kódexről van-e szó? Az a meghatározás, hogy *annak látszik*, nem elegendő. Ez mindössze annyit árul el, hogy Detre nem nagyon volt tisztában a kódexek jellemző tulajdonságaival. Szó sem esik arról, hogy a „*kódexnek látszó irománynak*” milyen a táblája? A könyv pergamenlapokból áll-e, vagy sem? Ezt ugyanis lehet fűzni-kötni, mely semmiképp sem elhanyagolható körülmény. Nem tudni, hogy régebben feltette-e valaki e kérdéseket, mert a korábbi, „kódex” létét vitató cikkeken sincs szó ezekről. Mindenesetre Detre, aki az egyetlen ebben „illetékes”, erről, s az egyebekről mélyen hallgatott. Emlékezetes pécsi előadása alkalmával sajnálatos módon nekem sem jutott eszembe a „kódex” anyagát firtatni, csak a küllemére vonatkozóan tettem fel kérdést. Mindössze annyit volt hajlandó elárulni, hogy a „kódex” formája, illetve mérete nagyjából megfelel az A/4 lap alakjának. Ebből azt lehetett leszűrni, hogy könyv alakú. Hangsúlyozta, hogy a „kódex” külalakját illetően is csak a saját emlékezetére tud támaszkodni, mert – mint velem bizalmasan közölte – „*az örmények mindent szigorúan titkosítanak az ügyben*”, ugyanis a jeles irományt ők kívánják publikálni.

(Néhány kiragadott adat a hun–örmény viszonyról az armenisztika szemszögéből)
A köztudatba berobbant és ott máig szívósan keringő Iszfaháni kódex körül kialakult állapot háttérében álló tisztázandó fontos részletek egyikét képezi az örmények perzsiái és a hunok Kaukázus környéki megjelenése, továbbá az örmény–hun viszony és az ottani hunok kereszténységre térítése. Detre többek közt ezeket sem részletezte. Csak annyit említett írásaiban, hogy örmény hittérítők kerültek kapcsolatba a hunokkal.

Az örmények egy részének Perzsiába telepítése a türkmén eredetű, Szafavida dinasztiaiból származó I. (Nagy) Abbász (Abbász-i Buzurg, 1587–1629) perzsa sah háborújának idején (1604–1605) történt. A sah serege benyomult az Oszmán Birodalomba, elfoglalta Jerevánt, majd eljutott a Van-tóig, s egészen a mai törökországi Erzurum városáig (Teodosziopolisz, Karin). Az átmeneti sikerek és a visszavonulás után számottevő örmény népességet telepített Perzsiába.³⁴

A hunok megjelenését és a térítést – legalábbis részben – szintén források igazolják. Lássuk tehát ezek híradását. A hunoknak a Kaukázus vonzáskörzetében való jelenlétét az V. század elején létrejött örmény írásbeliség nyomán keletkezett történetírás visszamenőleg már a IV. századtól jelzi Lazar Parp'ec'i és Elišē krónikái alapján.³⁵ Megemlékezik a hunokról Chorenei Mózes (Movsēs Xorenac'i) vitatott, tág meghatározású időből (V–IX. századból) származó tudósítása is. E szerint a hunok országa a ma ismert Derbent-szorostól északra terült el, melynek fővárosa (a kazár birodalom kapcsán is gyakorta említett) Varač'an (Varacsán) volt.³⁶

A Kaukázus környéki hunok korabeli (kaukázusi) Albániával szomszédos területekhez kapcsolódó, illetve kazáriai jelenlétén túl, fontosabbak a kereszténységre való térítésükről szóló feljegyzések. Erre vonatkozóan a X. században élt Movsēs Dasxuranc'i (Mózes Kalankatuaci) kaukázusi Albánia történetéről írott második könyvének 39–45. fejezeteiben az előrményesedő albánok és a hunok kapcsolata révén említi Israyēl (Izrael) örmény missziós püspököt, akit III. Izsák (Sahak Jorop'orec'i) örmény katolikus egyházfő küldött a hunok megtérítésére.³⁷ „*Vitathatatlan tény, hogy az örmény források egyöntetűen megerősítették a hunok kaukázusi jelenlétét az 5–8. században, akiknek körében a 7. század vége felé az örmény apostoli egyház missziókat kívánt folytatni.*”³⁸ A tények alapján a térítés, illetve annak szándéka tekintetében rendben is lenne a dolog. Ez egyben Detre egyetlen kiemelkedően fontos, helytálló meglátása, bár a térítés ideje eltérő. A kód azonban mégis tovább gomolyog a nevezetes „kódex” körül, hiszen Detre

a hun szavakat leírt állítólagos örmény hittérítők kilétére már nem szolgáltatott semmiféle adatot, s mélyebben már nem foglalkozott a témával, s így figyelmét elkerülte Izrael püspök ténykedése. Talán úgy vélte, hogy a kitalált „kódexének” tudományos alátámasztásához ennyi is elegendő.

(A gyanú ébredése, és a Detre által épített légvár összeomlásának kezdetei) Már eleve gyanúra ad okot Detre „fekete emberekkel” és egyebekkel dúsitott, fantasztikus hun őstörténete (nem is szólva a saját felmenői közt felbukkanó előrményesedett punokról stb.). De maradjunk csak a tudomány keretein belül, és főképpen a „kódexnél”. Különös már az is, hogy Detre leírásában csak egy homályos és elnagyolt adatot közöl a „kódex” Perzsiába kerülése előtti őrzőhelyéről, pusztán arról értesülünk, hogy az valahol a Van-tó környékén volt. Ez igen tág behatárolás. S egyáltalán, honnan tudta ezt? Mely forrásból? Ha viszont ezt ilyen határozottan tudta, akkor nagy valószínűséggel azt is tudnia kellett (volna), hogy pontosan hol. Látszólag lényegtelen dolog ez. Igen ám, csak hogy Detre örmény irányultságának felszínre kerülése és az ezzel összefüggő diplomájának, doktorátusának körülményeivel, valamint a „kódex” küllemét fedő titokzatos homállyal együtt, a jeles forrás „valahonnan” való felbukkanása éppen elég ahhoz, hogy gyanút ébresszen a hozzáértők körében.

Eközben azonban megtévesztett lelkes hívek népszerűsítették az őstörténeti különlegességet. Köztük említésre méltó a magyar őstörténet iránti nyitott és e témában publikáló *Pető Imre* (nyugalmazott középiskolai tanár) személye. Pető hatalmas érdeklődés mellett *Ósmagyar nyelvek* címmel, internetes honlapján³⁹ ismertette nagy részletességgel, amit az „Iszfaháni Kódexről” egyáltalán tudni lehetett. Pető eleinte meg volt győződve arról, hogy mindez igaz. Olyannyira, hogy még könyvet is megjelentetett erről.⁴⁰ Mentségére szolgáljon, hogy a kezdetben hihetőnek tűnő „kódex”-kitaláció eleinte még szakembereket is megtévesztett. Idővel Pető – más lelkesedőkkel együtt – szintén rádöbbsent a szomorú valóságra. Ezt követően a honlapon „*a tisztelt olvasók megértését kérve*” „*felfüggesztette*” a „*gyűjtemény*”, vagyis a korábban leírtak „*minősítését és meghatározását*”, a lelkiismeretére hivatkozva, valamint arra, hogy a „kódex” létét semmilyen oldalról bizonyítani nem lehetett.

(A „kódex” létének cáfolata armenista és iranista szakemberek nyomán [valamint szerény észrevételeim alapján]) A gyanú meggyökereződésével, az igazság kiderítésének igénye talán akkor jelentkezett igazán, mikor Detre – számos személynek tett ígérete, s az egyre türelmetlenebb sürgetések ellenére – sehol, senkinek nem volt hajlandó semmilyen másolatot felmutatni, hogy ezzel bizonyítsa a „kódex” létezését. Azt állította, hogy ő csupán saját kezűleg leírt másolatokat készített a szövegekről, mert – mint utaltam rá – az örmények „titkosítása” révén nem engedtek más, fénykép, vagy xerox kópiát készíteni, mivel ők kívánják ezt nyilvánosságra hozni (ami érthetően azóta sem történt meg). A hosszú ideig tartó bizonytalanság aztán végképp megerősítette a gyanút, hogy a jeles iromány talán nem is létezik. Megkezdődött a több irányú, szakszerű vizsgálódás, mely feltárta a hamisítás tényének újabb közvetett és tényszerű bizonyítékait, s végül elvezetett a teljes leleplezéshez. A bizonyítás két legfontosabb pillére a Detre által hivatkozott személyek szerepének, valamint a „kódex” állítólagos iráni lelőhelyének tisztázása. E tekintetben ismételten és bizton alapozhatunk a már többször idézett Nagy Kornél armenista, továbbá Sárközy Miklós iranista tudósok véleményére.

Mindenekelőtt vizsgálunk kell a Detre által hivatkozott személyek „kódex”-ügyben való érintettségét. Megállapítható, hogy – két örmény származású személy bizonytalan lététől eltekintve –, mindannyian hiteles szavú tudósok és kutatók voltak. Nem véletlen, hogy Detre velük bátyázta körül magát. Mi sem lenne egyszerűbb, mint kérdőre vonni

őket, s máris kiderülne az igazság. Igen ám, de rögtön szemet szúr, hogy már egyikük sincs az élők sorában. Mint említettem, a napnál világosabb, hogy éppen ezért esett rájuk Detre választása. A leleplezést illetően marad tehát a körülményesebb, közvetett bizonyítás lehetősége.

Nézzük először *Verzár István* és *Mándoky Kongur István* (1944–1992) szerepét. Detre róluk (az állítólagos hun „anyag” kapcsán) – jó szokásához híven –, ködösítő és semmitmondó szüszavúsággal nyilatkozott. „Ezek egyrészt 1976-os saját feljegyzéseim, másrészt olyan anyagok, amelyeket Schütz Ödöntől kaptam a hetvenes években, de ezek nem biztos, hogy mind az ő feljegyzései (valószínű, hogy Mándoki Istvántól és Verzár Istvántól származó anyagok is vannak köztük sőt, lehet, hogy többségük Mándokitól származik).”⁴¹

Verzárrol vajmi keveset tudni azon túl, hogy szamosújvári örmény családból származott és Schütz tanítványa volt egykor. (Talán azonos lehet az 1970–80-as évekből ismert útikönyvíróval?) Verzár állítólag (Detrével és Schützel) az 1970-es években a hunok történetére stb. vonatkozó örmény szövegeket fordított magyarrá.⁴² Mándoky turkológus volt, s főképp a kun nyelv emlékeit, illetve a kipcak-türk és magyar összefüggéseket kutatta, de természetesen érdekelte a magyar őstörténet. Mándokyt sokan ismerték. Érdeklődésemre a felesége és több öt ismerő kolléga⁴³ állította, hogy soha nem említette az „Iszfaháni kódexet”. Nyilván, hiszen nem is hallott róla. Ha birtokában lett volna ilyen nyelvemlék, úgy felesége és kollégái feltétlen tudnának erről. Detre felületesen tájékozódott Mándokyról, s aligha volt az ismerőse, hiszen még azt sem tudta, hogy a kutató a nevével *y*-nal írta, és nem *i*-vel (ahogy ő közreadta). Később másutt – Verzárhoz és Mándokyhoz hasonló érintőlegességgel –, *Szerb János* (1951–1988, orientalista, költő) neve is említődik, aki (a vonatkozó cikk állítása szerint), mint ugyancsak egykori Schütz-tanítvány, szintén kapott „hun anyagokat”.⁴⁴ Szerb neve egyébként Detrénél nem is fordul elő. Személye csak a „kódex”-ügy hiteltelen tovább burjánzását jelzi. Szerepe – a többiekéhez hasonlóan – nyilván alaptalan kitaláció.

Az „Iszfaháni kódex” és a hun nyelv körüli bonyodalom igen talányos és meg nem kerülhető mellékszereplője egy – ugyancsak örmény származású (örmény katolikus) papi személy. Detre eleinte nem is említette őt, s csak később hozakodott elő vele, jobbára szűk ismeretségi körében. Nem is csoda, hogy a „kódex” ihlette korábbi tudományos cikkek szerzői figyelmen kívül hagyták. Bizonyos *Vahan* atyáról van szó, akiről Detre azt állította, hogy távoli rokona és szintén hun (valamint szkíta) nyelvi emlékeket adott át számára.⁴⁵

A szóban forgó *Vahan* atya – Detre (és a neki hitelt adók híradása) szerint – eredetileg a *Szongott Dénes* nevet viselte. Később, a róla szóló tudósításokban, s leginkább a halála alkalmával különböző személyek neveivel jegyzett, illetve közreadott nekrológban⁴⁶ teológusként, nyelvészként, de sokkal inkább elképesztően fényes elméjű, zseniális polihisztor tudósként bukkan fel a neve. Csak az a furcsa, hogy ezt megelőzően a történészek és nyelvészek körében, s egyáltalán a tudományos világban senki nem hallott róla. A nekrológból megtudjuk, hogy Szongott professzor – rádöbbenve a saját, meghatározó örmény voltára –, felvette a *Vahan Anghagh Astvaturian* örmény nevet.⁴⁷

A rejtélyes *Vahan* atya a „kódex” és a hun szavak kapcsán, Pető Detrével folytatott levelezésében jelent meg. Az állítólagos, argentinai Cordobában élő rokon, Szongott Klára nevével jegyzett nekrológ 2008. július 3-án kelt. Ezt július 7-én Pető a honlapján is közölte.⁴⁸ Szongott Klára létezésének ellenőrzése szinte lehetetlen (erre gondosan ügyelt Detre). Ezt megelőzően róla sem lehetett hallani. A levelezésből és a több helyütt közölt nekrológból kiderül, hogy a kérdéses létezésű, ám hihetetlenül káprázatos tudá-

sú Szongott-Astvatzurian több mint 50 élő és holt nyelvet beszélő (még az ókori pun nyelvben is jártas!) géniusz volt. Ezenfelül Vahan atya – minő meglepetés! – szkíta és hun nyelvemlékeket is „felfedezett”⁴⁹ (még Detre előtt, de erről sem lehetett korábban hallani). Ez többünk vágyálmait váltotta volna valóra, ha igaz lenne. De nem az. A „szkíta-hun” szójegyzék összeállításának logikája és egyes konkrét szavai is kísérletesen hasonlítanak a Detre-féle „kódex” szavaihoz.⁵⁰ A legnagyobb valószínűséggel pusztá agyalmány és merő valótlanság az egész.

Hosszas és fárasztó nyomozás kellene ahhoz, hogy Vahan atya kilétét tisztázni lehetne. Talán majd egyszer valaki vállalkozik erre. A kétségek azonban már a nekrológ néhány adatából is kikerekednek és önmagukért beszélnek. Érdekes, hogy Detre és Vahan atya esetében is Velencében futnak össze a szálak. Az állítólagos, Szongott Dénesből átlényegült Vahan atya Magyarországról távozva ott tanult, majd utóbb Detre is. Vahan atya kaeskaringsó életútja nyomán egy másik adat is gyanakvásra ad okot. A leírás szerint ugyanis Libanonban, a tyroszi (a mai Tir város) örmény egyetemén tanított. A jelzett városban viszont nincs is örmény vonatkozású egyetem, illetve egyetemi kar (fakultás) és nem is volt. Ilyen Bejrút közelében, Kaslikban található, mégpedig a Szentlélekről elnevezett egyetem. Továbbá – a nekrológ alapján –, Vahan atya tiszteletbeli tagja volt az Örmény Tudományos Akadémiának. Csakhogy az Örmény Akadémia tiszteletbeli tagjainak négy személyből álló csoportjában mégsem említődik a neve.⁵¹ Már e három könnyen felderíthető körülmény alapján is könnyen lehetséges, hogy Szongott Dénes, illetve a vele azonos Vahan Anghaghth Astvatzurian atya és Szongott Klára is egyaránt Detre által kitalált, légből kapott személyek. Alighanem Vahan atya nekrológiáját is maga Detre írta. Saját elképzelt alakjait mindenestre ügyesen válogatta össze és alkotta meg a hajdan létezett és egyéb valós személyek családi neveiből.⁵² Így aztán szinte bizonyos, hogy régebben és ma is élnek Vahan keresztnévű és Astvatzurian családnévű örmény személyek, esetleg még Vahan Astvatzurianok is. Köztük akár még papok is lehetnek. De ismétlem: a valaki másról mintázott nyelvész-teológus Szongott Dénesből fabrikált Vahan atya szinte biztos, hogy soha nem létezett.

Térjünk azonban vissza a történet valós alakjaihoz, köztük Schütz professzorhoz. Detre állítása szerint Schütz, az általa megtalált „Iszfaháni kódexel” kapcsolatos ismereteit az 1970-es években, azok második felében adta át neki (Detrének). A jeles polihisztor tudós hagyatékát (Zsigmond Benedekkel együtt) gondozó Nagy Kornél armenista szerint azonban Schütz írásaiban szó sincsen semmi ilyesmiről, sőt, maga a „kódex” sem említődik sehol. Ezen nincs is mit csodálkoznunk, mert – Nagy tudomása szerint – Schütz *soha nem járt Iránban*, így tehát Iszfahánban sem, s ott nem folytatott kutatásokat. „Schütz Ödön tudományos munkásságának ismeretében elmondható, hogy ha a neves tudós valóban rábukkant volna egy ilyen típusú dokumentumra, akkor magas szintű armenológiai és turkológiai képzettségéből adódóan biztosan behatóan tanulmányozta volna azt. [...] ha a kódex valóban tudományos szenzációval kecsegtetett volna, nyilvánvaló, hogy felfedezését Schütz Ödön kellő alaposággal és körültekintéssel a tudományos közvélemény elé tárta volna. Hozzá kell tennünk: ha nem tartotta volna hitelesnek a dokumentumot, arra is nagy valószínűséggel felhívta volna a tudományos közvélemény figyelmét.”⁵³

Nagy gondolatait kiegészítve megjegyzem, hogy Schütz „titkolózása” a tudományos világ és az érdeklődők előtt azért is érthetetlen lenne, mert megmagyarázhatatlan, hogy ugyanakkor miért hívta volna fel Detre figyelmét a magyar történelmet alapjaiban érintő forrásra. S ha titokban tartotta, miért sarkallta volna őt annak további magyarrá való fordítására?

Az „Iszfaháni kódexről” írt tanulmányában hasonló gondolatokat vet fel Sárközy Miklós (iranista-orientalista-történész)⁵⁴, aki régóta járja Keletet, s ami tárgyunkhoz kapcsolódva a legfontosabb: Perzsia tájait. *„Az pedig különösen rejtélyes, hogy miért adta volna át a geológusként elismert, de filológiai, magyar őstörténeti kutatásokat tudományosan nem folytató Detrének, aki több mint negyedszázad után rukkolt csak elő ezzel a listával.”*⁵⁵ Ez valóban fogas kérdés. Sárközy helytállóan állapítja meg: *„A térben és időben kiterjedt területen felbukkanó, magukat hunoknak nevező népcsoport esetében számos nyelvcsaláddal való rokonítási kísérlet történt a múltban, melyek azonban máig nem vezettek meggyőző eredményre. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a különböző helyeken, különböző időpontokban megjelenő [...] népcsoport, törzsszövetség nyelvisége sem lehetett egységes.”*⁵⁶ Detre is ügyelt erre, hiszen eleve kétféle hun nyelvről írt. Sárközy megjegyzi, hogy a hun nyelvet eleddig török, mongol, jenyiszeji, kelet-iráni nyelvekkel hozták kapcsolatba. E kísérleti megállapítások talán nem is állhatnak távol az igazságtól, sőt, nem elképzelhetetlen a finnugorként ismert nyelvekkel való összefüggés sem, de még „közlekedőnyelvi” változatok, keveréknnyelvek is előfordulhattak. Nem csoda, hogy Detre a tágabb és régebben használatos (talán ma is helytálló) urál-altáji egységbe foglalva, a finnugor vonatkozásokat is beemelte a szöszedetébe, s annak magyarázatába.⁵⁷

Gondot okoz az is, hogy nem tisztázták a hun szöszedet létrejöttének körülményei. A „kódexet” író térítő (képzeltbeli) szerzetes másolta, vagy hallomás után jegyezte le a hun szavakat? Ha másolta volna, akkor ismernie kellett a hun írásjeleket, de hogyan tudta azok hangértékét *örmény nyelven, örmény betűkkel pontosan rögzíteni?* Lényegében ugyanez áll fenn a hallás utáni lejegyzésre is. Ha feltételezzük a lejegyző hun nyelvi tudását (vajon melyik hun nyelvé), akkor is úgyszólván lehetetlen az eltérő nyelvek szavainak pontos visszaadása. S hol vannak az eredeti örmény betűk, illetve azzal írott szavak? Azok közül is le lehetett volna legalább mutatóba néhányat másolni, a hitelesség kedvéért. De lám, ez sem történt meg.

Detre hamisításának talán a legnagyobb buktatója a „kódex” állítólagos feltalálási helye, az iszfaháni, majd Iszfahán környékére jelzett Szent Kereszt kolostor/monostor léte. Nagy, a tág ismereteket közlő, részletekre kiterjedő tanulmányában írja: *„Detre Csaba állításával ellentétben Iszfahán Új-Dzsulfa negyedében Szent Kereszt néven sem templomot, sem monostort nem találunk, s egykori létéről sem tudunk.”* Mindezt különféle vallástörténeti forrásokra és korabeli missziós jelentésekre hivatkozva nyomatékosítva alább megismétli: *„[...] a jelentések egybehangzóan cáfolják, hogy Iszfahán örmények által lakott [...] negyedében Szent Kereszt (Surb Xac’ Sancta Crux, Santa Croce) templom vagy monostor létezett volna.”*⁵⁸

Az Iszfahán szinte minden zezugát ismerő Sárközytól hasonlóképpen értesülünk: *„[...] ilyen kolostor Iszfahánban nem létezik, és a múltban sem létezett. Ezzel kapcsolatban [...] fontos megjegyezni, hogy a 16–17. századi Iszfahán (1598-tól 1722-ig a szafavida Perzsia fővárosa) keresztényeit jól ismeri a tudományos kutatás. [...] Az itt letelepített és Iszfahán Új-Dzsulfa negyedében élő, valamint Iszfahán környékén falvakat is alapító örményekről, egyházszerzetükről számos örmény, perzsa, nyugati katolikus missziós forrás számol be. [...] Szent Kereszt nevű örmény kolostort egyetlen forrásunk sem említ Iszfahánban és környékén, sem a 17., sem a 19. században, sem pedig a közelmúltban. Mindezek fényében az egész iszfaháni kódexes mítosz alappillére rendül meg. Ha nincs meg a kolostor sem, akkor hol a kódex? Detre pedig nem tett kísérletet a helyzet tisztázására. [...] Mindehhez tegyük hozzá, hogy Detre cikkének napvilágra kerülését követően az akkori magyar nagykövet, egyben magasan képzett orientalista turkológus utasította első beosztottját, aki szintén képzett iranista és turkológus volt, a*

*helyszíni vizsgálatokra Iszfahánban. [...] arra kérte, hogy keresse meg a kolostort, és nézzen utána az állítólagos kéziratnak. A helyszíni vizsgálat során azonban ismét kiderült, hogy Szent Kereszt nevű kolostor nem létezik Iszfahánban, és a kérdéses kéziratnak sincsen nyoma.*⁵⁹

Talán nem szerénytelenség megemlíteni, hogy iráni tanulmányutam alkalmával – Sárközy kiváló vezetésével – nekem is alkalmam volt utánajárni a dolognak. Természetesen ugyanezt tapasztaltam. Iszfahán örmény negyedében felkerestük a Vank katedrálist (Szent Megváltó Székesegyház és Kolostor/Monostor), ahol a „kódexről” mit sem tudtak. A közelben lévő Örmény Könyv- és Levéltár-Múzeumban sem leltük fel, noha ott egyébként voltak igen-igen régi, X–XI. századi kéziratok is. A tájékoztatás nyomán, ismét meggyőződünk arról, hogy Iszfahánban és Perzsiában soha nem létezett Szent Kereszt kolostor. Volt alkalmam egy örmény egyházi intézményekről készült listát is áttekinteni. Mi több, sikerült vásárolnom egy könyvet, melyben az összes iszfaháni örmény egyházi intézmény fel van tüntetve⁶⁰ (melyek teljes, tételes felsorolásától eltekintek). Ezek közt mindegyik elnevezésében szerepel a ’szent’ szó (Isten Szent Anyja épületegyüttes, Szent Betlehem-, Szent György-, Szent Gergely-templomok stb.), de Szent Kereszt néven egy sem található.

Mindezek ellenére – bármily meglepő is –, egy bizonyos Szent Kereszt nevű intézmény léte mégsem alaptalan. *Létezik ugyanis ilyen nevű, az örmény katolikus felekezethez kötődő, X. században épült egyházi épület, de ez nem kolostor, s nem is Irán területén, hanem Iszfahántól meglehetősen távol, a mai Törökország területén található.* Csak egyféle elfogadható magyarázat létezik. Az történhetett, hogy a hetet-havat összehordó Detre a hamisítás folyamatában nyilván összekeverte az egyébként is kusza ismereteit.

Nagy Kornél tanulmánya azonban világossá teszi ennek lehetséges hátterét. *„Elképzelhető azonban, hogy a tisztelt szerző esetleg a Van-tó szigetén található alt’ amari (ma Aktamar, Törökországban) Szent Kereszt székesegyházra kívánt utalni. Ez már csak azért is lehetséges, mert Detre Csaba megemlíti, hogy a kódexet Iszfahánba kerülése előtt egy, a Van-tó közelében lévő titkos rejtékhelyen őrizték, és feltehetően – legalább is Detre Csaba állítása szerint – I. Abbász sah örmény tanácsadóinak javaslatára szállították el a Szafavida Perzsia fővárosába. Mindenesetre tény, hogy Alt’ amar szigetén létezik egy Szent Kereszt nevet viselő templom, amelynek története azonban nem az 5. században, hanem jóval később kezdődik.”*⁶¹ Viszont homály borítja, hogy került volna oda a VI. században (500 körül), vagy még korábban íródott „kódex”.

Mindent figyelembe véve és összegzésként ismételten leszögezhetjük, hogy az „Iszfaháni kódex” nem létezik, és Detre erre hivatkozó hun szójegyzéke a legújabb magyar vonatkozású történeti hamisítvány. Már csak egy kérdés várna tisztázásra, melynek kiderítése úgyszólván lehetetlen. *Mely megfontolás alapján hamisított Detre?* A saját örmény irányultsága és a történeti múlt örmény–magyar vonatkozásai készítették erre? A helytelen, korábban a nyelvet a származással egybekötő, „szemellenzős” finnugrizmus elleni tiltakozása nyomán, jóindulatból találta ki a bonyolult történetet? Rosszabb esetben valamely feltűnési vágy motiválta? Esetleg egyéb, már kideríthetetlen okból fakadó indíték sarkallta, vagy mindezek egyvelege? Ez esetben ismét csak sejtésekre hagyatkozhatunk. Azt pedig, hogy ki mit sejt, döntse el saját maga.

IRODALOM

- Bárdi László: Az ázsiai hunok élete és történelme (in. Magyarságtudományi tanulmányok, Hun-idea, Bp., 2008. 55–79.)
- Bárdi László: Kőrösi Csoma Sándor és gyökereink (in. Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, Kovászna [Erdély], 2017. 11–17.)
- Bérczi Szaniszló – Detre Csaba: A hunok művészete kifestő (Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, UNICONSTANT, Budapest, Püspökladány, 2003.)
- Brezsnyánszky Károly: In memoriam Dr. Detre Csaba, Földtani Közöny, 146/4. 395–400. Bp., 2016.
- Chorenei, Mózes: Nagy-Örményország története (ford. Szongott Kristóf. Tódorán Endre »Aurora« Könyvnyomdája, Szamosújvár, 1892.)
- Csajághy György: Gondolatok Paál Zoltán: Arvisura-igazszólás című művéről (in. Valóság, 2017/4. 39–60.)
- De Groot, Jan Jakob Maria: Hunok és Kínaiak (Közvetteszi: Bakay Kornél, kínai nyelvi szakértő, Csornai Katalin, szaklektor és utószó: Bárdi László. Respenna, Bp., 2006. Eredeti cím és kiadás: Die Hunnen der worchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens. Übersetzt und erläutert von J. J. M. De Groot unterstützt von der Kgl. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin und Leipzig, 1921, Vereinigung Wissenschaftlicher Verleger. Walter de Gruyter & Co.)
- Detre Csaba: Hun szavak, szövegek (Magyar fonetikus átírásban örmény és görög szövegek alapján) (In. Kőrösi Csoma Sándor és Kelet népei. Szerk. Gazda József és Szabó Etelka. Kovászna, 2005, 55–85.)
- Jordanes: A gótok eredete és tettei (Szerk.: Dr. Gombos AF. Albin. Ford.: Dr. Bokor János. Brassói Lapok Nyomdája, Brassó, 1904.)
- Khabazian, Teny Megerdich: Bricked Domes [Armenien churches of New Julfa, Esfahan] (Nahoft Publikation, Isfahan, 2016.)
- Katus Kászló: A középkor története (Pannonoca-Rubicon, Bp., 2001.)
- Katus Kászló: Európa története a középkorban (Kronosz Kiadó, Bp., 2014.)
- Krajcsír Piroška: Schütz Ödön, a magyarországi armenisztika megújítója (Forrás: http://nemzetisegek.hu/reperitorium/2014/05/belivek_18-20.pdf)
- Nagy Baka György: In memoriam [sic!] Vahan Szongott Dénes (in. Erdélyi Örmény Gyökerek, XII. évf. 140. sz. (2008. október) 40. További forrás: http://epa.oszk.hu/01400/01440/00033/pdf/eogykefuzetek_2008okt_final.pdf#page=21)
- Nagy Kornél: Az Iszfaháni-kódex és az armenisztika (In. Keletkutatás, Szerk. Dávid Géza és Fodor Pál, Birtalan Ágnes, Iványi Tamás és Sudár Balázs közreműködésével. Kőrösi Csoma Társaság, Bp., 2012. tavasz, 5–17.)
- Németh Gyula: A hunok nyelve (in. Attila és hunjai. Szerk.: Németh Gyula. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1940.)
- Priszkosz rhétor: Törédek (Priszkosz rhétor törédek. Követségek Attila, a hunok nagykirálya udvarában. Ford. Szilágyi Sándor. Javitotta és kiegészítette: Patay-Horváth András. Utószó: Szebelédi Zsolt. Attraktor, Máriabesnyő, 2014.)
- Sárközy Miklós: A sosemvoltiszfaháni kódex hunszavai – egyőstörténeti csalás-anatómiája. (Forrás: <https://pblog.atlatszo.hu/2014/10/22/a-sosemvolt-iszfahani-kodex-hun-szavai-egy-ostorteneti-csalas-anatomiaja/>)
- Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családok genealógiája (Todorán Endre Aurora Könyvnyomdája, Szamosújvár, 1898.)
- Vásáry István: Schütz Ödön élete és munkássága (1916–1999) (Kőrösi Csoma Társaság, Keletkutatás, Bp., 2016. tavasz, 5–13.)

JEGYZETEK

- 1 Ilyen a kádeszi [qades-i] csata (Kr. e. 1274), mely Egyiptom és a Hettita Birodalom közt zajlott. Az egyiptomi feliratok és a hettita feljegyzések szerint II. Ramszesz fáraó és II. Muvatallisz király *egyaránt magának könyvelte el a győzelmet*. A csata valójában döntetlen végződött, némi hettita fölényrel, amit a fennmaradt források és a hettiták által továbbra is befolyásolt területek változatlansága támasztanak alá. Hasonló korabeli politikai és egyéni érdekből Dareiosz, a Kaszpi-tenger környéki szkítákat támadó eredménytelen háborúját (Kr. e. 519), a behisztuni feliratokon győzelemként tüntetette fel. (Vö. Ókori keleti történeti chrestomathia, szerk. Harmatta János, 2003, 311–320.) Dareiosznak később (Kr. e. 513), az európai részen élő szkítákat sem sikerült legyőznie. Ma már bizonyos, hogy hamisan tájékoztatnak a különböző leírások és utalások a

- hunok és a rómaiak (mindkét oldal segédcsapatainak) cataaunumi/mauriacumi útközteréről (451. Vö. Fredegár krónika, *Chronica Gallica*, Iordánés, Prokópiosz stb.). Korábban általánosan elterjedt nézet volt a hunok veresége. A valódi helyzet jóval árnyaltabb, mert ma már közismert, hogy ellenfeleinek elvonulása után végül Atilla (Attila) serege maradt a helyszínen, majd csak ezt követően hagyta el a csatateret. A következő évben pedig már Itáliába vezetett hadjáratot, melyet megrendítően súlyos vereség után aligha tehetett volna meg. A valódi helyzet mindkét tábor hatalmas vesztesége mellett döntetlent mutat, de mégis valamelyes hun fölényrel, mely némileg a győzelem felé hajlik. A hun győzelmet megerősíti a Tarihi-Üngürüsz krónika is. A csaknem biztosra vehető történeti igazság elferdítését mindhárom (és sok más) példa esetben – a köztük lévő jelentős időbeli eltérés ellenére – egyértelműen a hasonló birodalmi-politikai érdekek és az uralkodók, vezérek, valamint a történetírók személyes érintettségei befolyásolták.
- 2 Vö. Brezsnaynszky, in. 2016, 395–400.
  - 3 Detre, in. 2005, 55. Nagy, in. 2012, 5.
  - 4 2002. november 8-án tartott előadások a Magyar Állami Földtani Intézet (1973 májusában alakult) Filozófiai Vitakörében: Amit a hunokról (=ösmagyarokról) az örmény hittérítők úján megtudtunk. – TUTSEK ÁRPÁD: A magyar őstörténet nyomai az örmény forrásokban, DETRE CSABA: A hunmagyar nyelvi azonosság örmény bizonyítékai. Forrás: www.pointernet.pds.hu/kissendre/filozofia/20070713120021298000000943.html Lásd még: Bérczi–Detre, 2003. További forrás: <http://www.federatio.org/tkte/Hunok.pdf>
  - 5 Detre, in. 2005, 58–59.
  - 6 A rejtélyes fogalmazás mögött felsejülhetnek akár Baráth Tibor hunokat is említő, afrikai kusokkal elegyedett *fekete magyarjai* is, feltéve, ha Detre netán olvasott valamit erről (Vö. Baráth: A magyar népek őstörténete (Egyesített kiadás, első könyv, 49. Második kötet, harmadik könyv, USA, Montréal, szerzői kiadás, 1973. és Somogyi Zoltán kiadása, 1988, 9–44.)
  - 7 Feltehetően a sumerekről van szó, de itt is vélhető Baráth sajátos felfogásának hatása. (1988, 42–51.)
  - 8 Vö. Csajághy, in. 2017, 39–60.
  - 9 A bizonyosan hunokat jelölő xiongnu népnév először 318-ban bukkan fel. Vö. Bárdi, in. 2008, 58. Újabbán uő a jóval korábbi, mintegy 500–700 évvel ezt megelőző időben, Konfuciuszal (Kōng Qiū [Kun/g/ Tyshiu], Kōngzī [Kun/g/ cō], Zhōng ní [Dzsun/g/ ní], Kr. e. 551–479) is kapcsolatba hozott, ún. *Dalok Könyve* gyűjteményes műben (Shi jing [sō tyin/g/]) előforduló xianyun (hszianjün) népvét is a hunokkal azonosítja. Vö. Bárdi, in. 2017, 12–15. Ezt megelőzően részben a különböző rong (zsun[g]), di, beidi (ti, pejti) stb. vélhető elődnépek. nevét ismerjük. Vö. De Groot, 2006, 23–25. Bárdi, in. 2008, 58.
  - 10 Dionysius Exiguus, bibliai közlések és egyebek figyelembevételével Augustus császár uralkodásának 28. évét jelölte meg. Nem számította be a korábbi, Octavianus néven való uralkodás 4 évét, de más számításbeli problémák is fennállnak. Jézus, Dionysius apát által megállapított születési időnél korábban, az időszámítást megelőzően i. e. 4. vagy 5. előtt születhetett. Hajdani, kiváló középkorász professzorom, Katus László, Jézus születését korábbra, i. e. 6-ra vagy 7-re helyezte, utóbb i. e. 6-ban állapította meg. Vö. Katus, 2001, 70.; 2014, 41.
  - 11 Detre: i. m. 59.
  - 12 Detre: i. m. uo.
  - 13 A „*madü*” szót először a *'Nagy Uralkodó'*, utóbb hol a *'fejedelem'*, hol pedig *'nagy'* (általános, méretre vonatkozó melléknév) értelemmel használja. Detre, in. 2005, 58–59., 69., 76.
  - 14 Vö. De Groot, 2006, 83., 89. Bárdi, 2008. in. 61–62.
  - 15 Vö. De Groot (Csornai Katalin), 2006, 89.
  - 16 A jelzett kolostorról eleinte azt lehetett tudni, hogy Iszfahán örmény negyedében van, majd később már arról is lehetett olvasni, hogy Iszfahán tartomány Shahreza megyéjében található.
  - 17 Bérczi–Detre, 2003, 1.
  - 18 Bérczi–Detre, 2003, 4–7.
  - 19 Vö. Nagy, in. 2012, 16. Nagynak bizonyos igaza van. Egy apró megjegyzést mégis megkockáztatok az örmény „*erku*”=’*kettő*’, *'ikrek'* jelentésű szó kapcsán. E szót ilyen alakban nem találtam meg Detrénél. Ott, ebben az értelemben számnévként: „*keltü*”=’*kettő*’ (Detre, i. m. 80.), és „*jerku*”=’*ikrek*’ (uo. i. m. 63.) jelentéssel leltem fel. Nagy az irott formát közli (*'erku*’), míg Detre a kiejtést (*'jerku*'). Pusztán a szavakkal való játék kapcsán említem, hogy az örmény *'erku'* különös alak, illetve áttételesen távoli tartalmi hasonlóságot mutat egy (pinyin átírású) kínai szóval. Némelyek (köztük kínaiak) szerint egy bizonyos lovasnép (hun?) eredetű (?) kínai hegedűfélének a neve *'erhu'* (*özshu*, 'zs' és lágy 'r' és közti torokhanggal), melynek jelentése *'két/kettő (húr)'*. Mivel az előfordulás egyedi, nyilván véletlen hasonlóságról van szó, mely nem alkalmas elméletek gyártására.
  - 20 Priszkosz, 24/25. (Ford. Szilágyi–Patay–Horváth, 2014, 24–25.)
  - 21 Jordanész, 49/258. (Ford. Bokor, 1904, 116.)
  - 22 Németh Gyula (turkológus, nyelvész) közlése szerint görög, szanszkrit, óperzsa, kelta, ónémet, angolszász stb. nyelvek is felvetődtek. Vö. Németh, 1940, 219–220.
  - 23 Németh arra is felhívta a figyelmet, hogy a 'sztrava' szó gót (germán) és török nyelvből is

- eredeztethető, így nincs elfogadott magyarázata. Vö. Németh, in. uo.
- 24 Atilla (Attila) főfelesége Héreka/Hereka/Hrekan (Kreka, bolgáru [?] Kerka, magyarítva Réka, Rika), Atilla testvére, egyik fia, Berikosz hun főember, Basik(Vasik) és Kursik hun vezérek, stb. Vö. Priszkosz, 24–25., 38–39., 50–51., 46–49., 55., 43. Némelyik magyarra is fordítható, köztük Atilla nagybátyja Oébarsiosz stb. Ez türk nyelvekben Aybars(Ajbarsz), jelentése Holdpárduc. Vö. uo. 50–51.
- 25 Nagy, in. 2012, 14. A tanulmányban csekély, a lényegét nem befolyásoló ellentmondás bontakozik ki, mert a szerző ugyanakkor megjegyzi, hogy Movsēs Dasxuranc’i (Movsēs Kalankatuac’i) által a kaukázusi Albánia történetéről írott forrása (vö. 37. jegyzet) közli egy fejedelem nevét (Alp Ilut uēr) és említ két hun méltóságot, ill. titulusukat ([*Awci tarxan*] és *Xursan irt’gin*), továbbá (állítólagos „fő”) istenük, Tangri Kán [T’angri xan] elnevezését.
- 26 Priszkosz, 30/31. A hunok „vegyülék” jellegéről alkotott egyszemélyű felfogása máig kísért, mert a görögök, rómaiak, és más népek ugyanannyira keverték voltak, miként mai utódaik is azok.
- 27 Forrás: [web:] http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=base_topics&file=olvas&click=perelo-4872569a4ae02
- 28 A jelzett levélben Detre pun elődeinek igazolására egy említésre méltatlan, átlátszóan hiteltelen írásra hivatkozik. Lásd a 27. jegyzet forrását.
- 29 Nincs szó valódi diplomáról, mert Detre csak egy néhány hetes kurzuson vett részt a jelzett egyetem. Nagy Kornél szíves, szóbeli közlése, melyet itt köszönök meg.
- 30 Vö. Krajcsír, in. 2014, 8000–8001; Vásáry, in. 2016, 7.
- 31 Detre előadása az általam Pécsen szervezett, az Ifjúsági Házban 1995 januárjától 2011 májusáig folyamatosan, majd megszakításokkal a Vasutas Művelődési Házban 2017-ig működő, „Fejezetek a magyarság őstörténetéből” címet viselő előadássorozat keretében zajlott. Annak idején Detre igen nehezen tett eleget a meghívásomnak, s csak többszöri megkeresésemre volt hajlandó eljönni. Arra hivatkozott, hogy fél kimozdulni otthonából és Budapestről, mert életveszélyesen megfenyegettek. Ma már nyilvánvaló, hogy szó sem lehetett erről, s Detre már akkor sem mondott igazat. Feltételezem, hogy tarthatott a szakmai vonatkozású kérdésektől és ebből következően az esetleges leleplezés lehetőségétől. Az előadásról hanganyag tanúskodik, melyet akkor az ott jelenlévő érdeklődő, Gáspár Róbert készített, aki ezt a felvételt készséggel rendelkezésemre bocsátotta, melynek birtokában vagyok ma is. Köszönettel tartozom továbbá Kristóf Zoltán magánkutatónak, aki az „Iszfaháni kódexnek” nevezett hamisítás újabb leleplezéséhez számos anyagot adott át.
- 32 Detre doktorátusaira még az amatőrök is felfigyeltek. Bereczki Zoltán (kissé felületes) írásában meg is kérdőjelezi az összeset, anélkül, hogy erről meggyőződött volna. Erre vonatkozó bizonyítékot nem is mutat fel. Vö.: Bereczki, 2011. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vita:Iszfaháni_kódex.
- 33 Detre, in. 2005, 55.
- 34 Vö. Nagy, in. 2012, 7. (Patmut’iwn Arak’ée vardapeti Dawrižec’uoy (Arak’el Dawrižec’i vardapet története). Ašx. Levond Sarkawag. Valarsapat, 1896, 207–209.; Schütz, Örmények kitelepítése Perzsiába Az 1604-es „nagy szürgün”, örmény források alapján. Keletkutatás, 1988. ősz, 57.)
- 35 Vö. Nagy, uo. 12–13. Magyar őstörténeti vonatkozásban kevésbé ismertek az V. századi örmény források. Lazar Parp’ec’i és Elišē krónikái az örményeknek a perzsákkal a vallásszabadságért vívott harcainak kapcsán a hunok 375 körüli hadjáratát (betörését) és a Kaukázus környéki, illetve (a kaukázusi) Albánia (Aluank’, Agvank) szomszédságában való letelepedésüket említik. (Lazaray Parp’ec’uoy patmut’iwn Hayoc’ew t’ult’ar Vahan Mamikonean [Lazaray Parp’ec’i: Örményország története és Vahan Mamikonean örmény főúrhoz írt levele]. Ašx. Bagrat Ulubabyan. Erewan (Jereván), 1982, 154–155. Elišē, Vasn Vardanay ew Hayoc’ paterazmin [Elišē: Vardanról és Örményország háborújáról]. Ašx. Elia Ter-Minasyan. Erewan, 1989, 22–23.) Elišē történetírásának adatait néhányan kétségbe vonták, de többnyire elfogadták.
- 36 Vö. Nagy, uo. 13. (Movsēs Xorenac’i: Patmut’iwn Hayoc’ [Örményország története] Ašx. Mik’ayel Abelean-Suren Yarut’iwnanc’. [Reprint] Erewan, 1991. 231.) Chorenei működési idejének egyesek által történt korai datálása meglepő, mert a jelzettel jóval későbbi századokból is tartalmaz adatokat, melyeket pl. az V. században még nem tudhatott. Lehet, hogy az ő neve alatt később mások állították össze a történetet. Chorenei munkájának ismertebb a Szongott Kristóf által, magyarázatokkal ellátott magyar fordítása (1892). Ebben, illetve a lábjegyzetekben több helyütt említődnek a hunok (36–37., 160., 184., 209., 277. stb. oldalakon) néhol más (gyűjtő) népevek alatt is.
- 37 Vö. Nagy, uo. 14. Általa közölt források: Nersēs Akinean, Movsēs Dasxuranc’i (koc’uač Kalankatuac’i ew ir Patmut’iwn Aluanic’ [Movsēs Dasxuranc’i vagy más néven Kalankatuac’i és a kaukázusi Albániáról írott története.] Handēs Amsorea I 1953. 13–15.; The History of the Albanians by Movsēs Dasxuranc’i. Trad. and ed. by Charles J. F. Dowsett, London Oriental Series,

8. London, 1961. XV–XX. Movsēs Dasxuranc`i, i. m. 152–159. Movsēs Kalankatuaç`i: Patmut`iwn Aluanic` ašxarhi [A kaukázusi Albánia története]. Erewan, 1983, 201–213., 218–220.
- 38 Vö. Nagy, in. 2012, 14.
- 39 <http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=news>
- 40 Elődök szava, Corona Sacra Könyvkiadó, Bp., 2009.
- 41 Detre, in. 2005, 55.
- 42 Detre, uo.
- 43 Közülük elegendő négy hiteles személy véleményét említenem. Mándoky Ongajsa (Mándoky felesége), Bartha Júlia néprajzkutató, turkológus-orientalista, Benkő Mihály történész-orientalista, Erdélyi István régész-történész, orientalista.
- 44 Vö. Exkluzív beszélgetés Dr. Kiszely István professzorral, Európai Idő, 2009/4. 6.
- 45 Forrás: [web:] http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=base_topics&file=olvas&cikk=perelo-4872569a4ae02
- 46 Vö. Szongott (Klára), 2008. Forrás: http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=base_topics&file=nyomat&cikk=ormeny-4871a734eb1d1 Továbbá: Nagy Baka, 2008, 40.
- 47 A Vahan Anhaghth Astvatzaturian név Detrétől származó magyar fordítása: Isten Fiának legyőzhetetlen védőpajzsa. Az Astvatzaturian név szótővének eredeti alakja korábbi átírásban Asduadzadur, melynek jelentése az örményül bizonyosan tudó Szongott Kristóf szerint 'istenadta'. Ugyan ő a német Sohn Gottes [Isten fia] szóösszetételből torzult [Szongott] nevet is összefüggésbe hozta ezzel. Örmény nyelvtudás nélkül nehéz eligazodni a nevek és jelentéseik között. Bár az 'Isten Fia' és az istenadta (Istentől adott) értelmek közt lehetséges a kapcsolat, de azért e kettő nem egészen ugyanaz.
- Vö. Pető, http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=base_topics&file=olvas&cikk=perelo-4872569a4ae02
- Továbbá vö. Szongott (Kristóf), 1898, 20.
- 48 Vö. http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=base_topics&file=olvas&cikk=ormeny-4871a734eb1d1
- 49 Vö. http://osmagyar.kisbiro.hu/modules.php?name=base_topics&file=olvas&cikk=szkita-4930e3b41badc&elozo=napkelet-486b8d699f62a&koveto=szkita-4930ea197806d
- 50 Forrás: www.karuna.hu/letoltesek_elemek/magyaroshit/ashkatan.pdf
- 51 National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, <https://www.sci.am/about.php?langid=2> További forrás: <https://www.sci.am/members.php?id=3&d=0&langid=2>
- 52 Elsődleges forrása a magyar őstörténettel is foglalkozó Szongott Kristóf lehetett, aki a magyar-örmény családok neveiről, azok egyes genealógiai vonatkozásairól ad beszámolót. Szongott (Kristóf), 1898, 20., 204. Emellett a Magyar Állami Földtani Intézetben működő, Detre által 1973-ban alapított és elnökölt Filozófiai Vitakör 1990-es előadói közt szerepel egy magyar átírással feltüntetett örmény név: Asztvacaturján, Zurván. Vö. http://epa.oszk.hu/02900/02934/00020/pdf/EPA02934_mafi_evi_jelentes_1990_683-695.pdf
- 53 Nagy, in. 2012, 7.
- 54 Sárközy, 2014. Forrás: <https://pcblog.atlatszo.hu/2014/10/22/a-sosemvolt-iszfahani-kodex-hun-szavai-egy-ostorteneti-csalas-anatomiaja/>
- 55 Sárközy, 2014, 4.
- 56 Sárközy, uo. 2.
- 57 Detre, in. 2005, 56.
- 58 Nagy: i. m. 8–10.
- 59 Sárközy, uo. 5.
- 60 Vö. Khabazian, 2016.
- 61 Nagy: i. m. 10.